ŞEHR-İ SÜLEHA

AKSARAY'IN TARİHÎ – TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLERİ

Editör:
Dr. Mahmut ULU

T.C. AKSARAY VALİLİĞİ
EĞİTİM yayınevi

ŞEHR-İ SÜLEHA AKSARAY'IN TARİHÎ TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLERİ

T.C. AKSARAY VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

Yayın Kurulu
Mustafa DOĞAN: İl Kültür ve Turizm Müdürü
Mümin BERK: Müdür Yardımcısı
Çağatay VAN: İl Halk Kütüphanesi Müdürü
Ebru SERT: Folklor Araştırmacısı
Ömer OK: Ar-Ge
İlban SİNGİN: Ar-Ge
Gültekin ÖZBEK: Ar-Ge
Yayın No: 29

AKSARAY VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
Taşpazar Mah. Kadıoğlu Sok. No. 1 68100 AKSARAY
Tel: 0 382 280 17 00 - Fax: 0 382 280 17 29
e-mail: iktm68@ktb.gov.tr - www.aksaray.ktb.gov.tr

Bu yayın Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından bastırılmıştır. Kitabın telif hakları İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan kurumun ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)
Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)
Sayfa Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi
Kapak Tasarımı: Gültekin Özbek

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 47830

ISBN: 978-625-8108-91-0
1. Baskı, Mayıs 2022

Baskı Cilt
Bulut Dijital Matbaa Sanayi Ticaret Limited Şirketi
Musalla Bağları Mah. İnciköy Sok. 1/A Selçuklu / KONYA
Matbaa Sertifika No: 48120

Kütüphane Kimlik Kartı
ŞEHR-İ SÜLEHA AKSARAY'IN TARİHÎ TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLERİ
Editör: Dr. Mahmut ULU
420 s., 165x240 mm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-8108-91-0

EĞİTİM
yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

ilk okuyan siz olun kitapmatik internetteki kitapçınız

İÇİNDEKİLER

TAKDİM V
SUNUŞ VII
EDİTÖRÜN NOTU IX

YÛNUS EMRE 11
Orhan Kemâl TAVUKÇU

AKSARAYLI BİR SÛFÎ: SAİD EMRE 29
Mustafa ALKAN

KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ 51
Ramazan ATA

ŞAİRLERİN SULTANI SEYF-İ FERGÂNÎ 65
İsmail SÖYLEMEZ

EBU BEKİR KALENDER AKSARÂYÎ 91
Telli KORKMAZ

CEMÂLEDDİN AKSARÂYÎ 103
Mehterhan FURKANİ

SOMUNCU BABA 125
Mahmut ULU

YÛSUF HAKÎKÎ BABA 151
Kudret Safa GÜMÜŞ

CEMÂL HALVETÎ 173
Mahmut ULU

ZENBİLLİ ALİ CEMÂLİ EFENDİ 197
Mehmet KAYA

CEMÂLEDDİN İSHAK KARAMÂNÎ 223
Reşat ÖNGÖREN

İSMAİL MA'ŞÛKÎ 233
Yağız YALÇINKAYA

AKSARAYLI VEZÎRİÂZAM: PÎRÎ MEHMED PAŞA 253
Yusuf KÜÇÜKDAĞ

AKSARAY'DA MELÂMÎ BİR ŞEYH: PÎR ALİ AKSARAYÎ **283**
Özden AYDIN

AZÎZ MAHMÛD HÜDÂYÎ **299**
Muhittin TURAN

AKSARAYLI ÂLİM, ŞAİR VE YAZAR DÂNİŞÎ ŞÂBAN BİN MUSTAFA **311**
Âdem CEYHAN

SEYYİD HASAN RIZÂYÎ EL-AKSARÂYÎ **323**
Muhammet H. CANKURT

KUL NESÎMÎ **353**
Gürol PEHLİVAN

PÎRÎ PAŞA-ZÂDE CEMÂLÎ MEHMED B. ABDÜ'L-BÂKÎ **377**
Zehra GÜMÜŞ GEMİCİ

ALİ B. İSMAİL EL-AKSARAYÎ **385**
Şerefettin ADSOY

SEYYİD ABDULLAH B. MUSTAFA **403**
Süleyman KOYUNCU

TAKDİM

İnsanlığın günümüzde gerek yaşam şartları ve gerekse elde ettiği bütün imkân ve mümkünlerin temelinde, geçmiş diye nitelenen zamanın tecelli ettirdiği hayat sahnesinde tesirleriyle varlığını devam ettiren şahsiyetlerin katkısı inkâr edilemez bir gerçektir. En özet haliyle dünden bugüne iz bırakan veya çeşitli hususiyetlerde tesir eden bu insanlara "geçip gitmiş" veya "geçmişin yaşamışları" demek güç olmanın yanında vefasızlıktır. Bundan dolayı eski diye nitelenen zamanın tanıklarına önem vermemek aklî ve kalbî olarak kabul edilebilir bir durum olmasa gerektir. Nitekim tarihî bir kaçınılmazlık olan günümüzün ve geleceğin sağlıklı tasarımı ve bu tasarımın en ideal haliyle sürdürülebilir olması geçmişin bilgi, birikim ve tecrübesini zorunlu kılmaktadır. Tecrübe edileni yeniden tecrübe etmenin gereksizliği ilkesinden hareketle, dünden bugüne meydana gelen birikimi günümüzde istifade edilebilir ve işlevsel hale dönüştürülebilir kılmak bir tercihten öte bir zorunluluktur.

Dünya üzerinde yaşamış ve bir medeniyet inşa ederek kültürel mirasını asırlar sonrasına taşımış her bir toplumun en tabii özelliği güçlü bir birikime sahip olması ve bu birikimi nitelikli şahsiyetler eliyle özgün eserlere dönüştürebilme kabiliyetidir. Bundan dolayı, kendine has bir varlık gösteren bu toplumların öne çıkan, hatta dünya sathında tanınmış şahsiyetleri vardır. Özellikle İslam tasavvurunun tesiriyle yeni bir formda inşa edilen ve adına "Anadolu Medeniyeti" denilebilecek bir medeniyetin tarihî şahsiyetlerinin varlığı tartışmasız bir gerçektir. Nitekim mezkûr coğrafyanın hangi sathına bakılırsa bakılsın, orada mutlaka bir şaheser ve o şaheserin bir mimarı görülecektir. Bu anlamda Anadolu özelinde bazı bölgeler ve o bölgelerdeki bazı iller kendi alanında öne çıkmaktadır. Anadolu'nun kendine has özellikleriyle öne çıkan özel alanı Orta Anadolu'nun kadim şehirlerinden Aksaray eşsiz doğal güzellikleri, çeşitli tarihî özellikleri, zengin ilmî, idârî ve mimârî özellikleriyle öne çıkan illerden biridir.

Aksaray'ın görece merkezinde bulunduğu Orta Anadolu bölgesi, genel itibarıyla ilmî, idarî ve irfânî düşünce düzleminde; özelde ise pek çok tarîhî ve tasavvufî şahsiyeti ağırlaması bakımından oldukça önemlidir. Bakıldığı zaman, Aksaray kendi özelinde Taptuk Emre, Yunus Emre, Somuncu Baba, Cemâl Halvetî, Pir Ali Aksarayî, Zenbilli Ali Cemâlî gibi tanınmış tasavvufî şahsiyetleri yetiştirmesinin yanında Kerîmüddîn Mahmud Aksarâyî, Cemâleddîn Aksarâyî ve Piri Mehmed Paşa gibi tarihî önemde şahsiyetleri de yetiştirmiştir. Özellikle Cemâleddîn Aksarâyî'nin soyu olan ve Cemâlîler olarak adlandırılan, Osmanlı Devlet yönetiminde oldukça tesirli olan bir ailenin Aksaraylı oluşu bu şehri en azından bu çalışmanın konusu olan şehrin şahsiyetleri bağlamında oldukça önemli kılmaktadır. Öte yandan Yunus Emre gibi bugün dünyanın tanıdığı ve fikirleri üzerine yeni bir söylem inşa edilen ve sözleri asırları aşan bir şahsiyet ile

İstanbul'un fethine uzanan tarihî sürecin kalbî boyutunun başmimarlarından olan Somuncu Baba'nın Aksaraylı ve Aksaray'da olması kayda değerdir.

Biz Aksaray Valiliği olarak sağlam temeller üzerine sağlıklı yarınları inşa etmenin dünün bilgi ve birikiminden istifade edilmesinin zorunlu olduğu bilinciyle Aksaray'ın öne çıkan tarihî şahsiyetlerini ve onların düşüncelerini içeren eser ve çalışmalarını hazırlamayı bir gereklilik olarak görüyoruz. Bu amaçla birinci etap olarak nitelenebilecek ve devamını ilerleyen süreçlerde yapacağımız bu çalışmalar serisinin ilki olarak Aksaray'ın öne çıkan yirmi bir şahsiyetini ele aldık. Bu bağlamda her bir şahsiyet konunun uzmanı bir akademisyen hocamız tarafından hazırlanmak suretiyle araştırmaya dayalı bu çalışmayı ortaya koyduk. Elbette bütün soruların tek seferde cevaplanamayacağı ilkesini kabul etmekle birlikte şimdilik içerikte yer alan şahsiyetlerin hayatlarına dair bütüncül bir bakış sağlayacak bir eseri şehrimizin ilmî sahasına kazandırdık.

Aksaray'ın görece en tanınmış şahsiyetlerini tek eserde toplayarak araştırmacılara ve okurlara önemli bir kültürel hizmet sunmanın bilinciyle çalışmaya katkı sunan her bir hocamıza ve kitabın hazırlanmasında emeği geçen Kültür ve Turizm Müdürlüğümüze teşekkür ediyor, kitabın kültür hayatımıza faydalı olmasını temenni ediyorum.

Doç. Dr. Hamza AYDOĞDU

Aksaray Valisi

SUNUŞ

Tarih boyunca ülke ve toplumları değerli kılan farklı unsurlar olmuştur. Ancak bu unsurların başında her zaman insan faktörü daha belirleyici olmuştur. Bilgiye ulaşan ve medeniyet sahasında kıymetli çalışmalar yapan toplumlar daima önemsenmiş, dünyada söz sahibi olmuşlardır. Bu bağlamda şehirlerin gelişiminde de nitelikli insanların yetiştirilmesi ve ilmi çalışmaların artırılması önem arz etmektedir.

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Aksaray; özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde stratejik öneme haiz olmuş, bu devletlerin siyasi, sosyal ve kültürel yönden şekillenmesinde rol oynamıştır. Anadolu'nun fethiyle başlayan süreçte Konya merkezli büyük bir devlete dönüşen Anadolu Selçukluları, Aksaray'ı, ikinci payitaht gibi görmüşler, şehri her yönden imar ederek önemli bir kültür ve medeniyet merkezi oluşturmuşlardır. Şehirde yürütülen ilmi çalışmalar ile Aksaray kısa bir süre sonra "Dârü'l İlm, Dârü's Süleha, Dârü'z Zafer, Kubbetü'l İslam" gibi isimlerle anılmaya başlamış ve nice büyük ilim ve irfan ehli şahsiyetin yurdu olarak bilinmiştir. Bütün bu özellikleri ile Aksaray, gerçek manada Anadolu'nun özeti, hatta özüdür.

Medeniyetimize ve kültürümüze katkı sağlayan bu şehirde sözü edilen katkıya hissedar olmuş birçok Aksaraylı ilim ve tasavvuf erbabı vardır. Bizler daha önceleri birçok yayınımızda bu gönül erlerini yeni neslimize tanıtmaya çalışmıştık. Tapduk Emre, Yunus Emre, Cemâleddin Aksarâyî, Somuncu Baba, Yusuf Hakîki, Cemal Halvetî, Zenbilli Ali Cemâlî, Pir Ali Sultan Aksarâyî, Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Hasan Rızâyî bu altın silsilenin akla gelen ilk ulularındandır.

Valiliğimizce yayımlanan "Şehr-i Süleha Aksaray" adlı bu eserde ise, Aksaray'ın öne çıkan tarihi ve tasavvufi şahsiyetleri bir kitapta toplanmaya çalışmış, her biri kendi alanında uzman olan akademisyenlerimiz tarafından kaleme alınan makalelerle Aksaray'ın tarihi ve tasavvufi derinliğine ışık tutulmuştur. Eserde ele alınan isimlerin haricinde yine Aksaray'la irtibatlı daha pek çok şahsiyetle ilgili yeni çalışmalara da ilerleyen süreçte yer verilecektir.

Anadolu Selçuklu döneminde eğitim, ilim ve sanat alanında parlak bir dönem yaşayan Aksaray medreselerinde dönemin bilginleri; tıp, astronomi, hukuk, ilâhiyat gibi pek çok alanda dersler vermişler, değerli eserler kaleme almışlardır. O dönemde Aksaray'da yapılmış olan ve günümüzün üniversiteleri niteliğindeki medreselerde zirveye çıkan ilim geleneği uzun yıllar şehrin kültürel durumunu etkilemiş, Aksaray bu yönüyle her zaman öne çıkan bir il olmuştur. İlimizde o dönemde yetişen bilginlerden başka, doğudan özellikle İran'dan ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelenler için de Aksaray önemli bir cazibe merkezi olmuş, çok sayıda âlim ve bilgin şehrimizde bulunarak Aksaray'ın ilmi birikimine katkı sağlamışlardır. Başta Melik Mahmud Gazi Hangâhı olmak üzere şehrin dört bir

yanında oluşturulan ilim merkezlerinde üst seviyede ilmi faaliyetler yürütülmüş, pek çok sahada kıymetli eserler vücuda getirilmiştir. Bugün ise bu özü korumak, kültürel değerlerimizi gelecek nesillere aktararak İlim Şehri Aksaray'ı yeniden zirveye taşımak hepimiz için mühim bir görevdir.

Bu vesileyle şehrimizin kültürel hayatına ziyadesiyle katkı sağlayacağını düşündüğümüz böylesine kıymetli bir eserin yayımlanmasına olur veren Sayın Valimiz Hamza Aydoğdu'ya, büyük bir gayret ve emekle eserin oluşumuna katkı sağlayan değerli hocalarımıza, kitabın yayına hazırlanmasını sağlayan editörümüz Dr. Mahmut Ulu Hocamıza ve İl Kültür Turizm Müdürlüğümüz yayın kuruluna teşekkür ederim.

Mustafa DOĞAN
İl Kültür ve Turizm Müdürü

EDİTÖRÜN NOTU

Aksaray tarihî açıdan oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Tarih sahnesindeki varoluşu boyunca çeşitli idari yapılar ve devletler tarafından yönetilmekle birlikte gerek sahip olduğu konum gerekse barındırdığı potansiyel sayesinde daima gözde bir şehir olmayı başarmıştır.

Bilindiği gibi bir mekânın değerini ve tarihî süreç boyunca elde ettiği kapasitesini yalnızca konumu ve coğrafî özellikleriyle sınırlayarak ortaya koymak büyük bir eksikliktir. Bahsi geçen hususlar elbette büyük öneme sahipken bu hususları kalıcı ve etkin kılmanın temel dayanakları olan bilgi birikimi, bu birikimi taşıyan şahsiyetleri ve onların eserlerini göz önünde bulundurmak bir gerekliliktir. Kadim kültürümüzün sözcülerinin "Şerefü'l-mekân bi'l-mekîn" sözüyle ortaya koyduğu bu gerçek dün ne kadar yerinde bir tespit ise bugün de aynı özelliğini muhafaza etmektedir.

Her bir noktasında zengin bir birikime sahip olan şehirlerimizin yanında "Anadolu'nun kalbi" olarak nitelediğimiz Aksaray çeşitli coğrafî ve doğal - görsel unsurlarıyla birlikte tarihî, ilmî, idarî ve mimari özellikleriyle öne çıkan illerden biridir. Bu bağlamda Aksaray pek çok tarihî ve tasavvufî şahsiyeti yetiştirmesi, ağırlaması ve onlara ait eserleri barındırması bakımından oldukça önemli bir şehirdir.

İbn Battûta'nın "şeyhu şüyûhi'l-kurrâ" olarak nitelediği Mecdüddîn Aksarâyî, Ahmed b. Muhammed b. Muzaffer er-Râzî el-Aksarâyî, Taptuk Emre, Yunus Emre, Hacı Bektâş-i Velî müntesibi, aynı zamanda Yunus Emre takipçisi olan Said Emre, Selçuklu tarih yazıcılığının en mühim şahsiyetlerinden olan Kerîmüddin Mahmud Aksarâyî, Şairlerin Sultanı Seyf-i Fergânî, tarihte "Cemâlîler" olarak bilinen ailenin öncüsü Cemâleddin Aksarâyî, İstanbul'un manevî fethinin başı Somuncu Baba, Muhibbüddin Muhammed b. Ahmed el-Aksarâyî el-Hanefî, Halvetîyye tarikatının Cemâliyye kolunun kurucusu ve Osmanlı tasavvuf anlayışına büyük katkılar yapan Cemâl Halvetî, Melâmiyye'nin sistematik kurucularından kabul edilebilecek Pîr Ali Aksarâyî, Abdurrahman b. Yusuf Aksarâyî ve Hasan Rızâyî el-Aksarâyî gibi şahsiyetler Aksaray'da bulunan veya yetişen âlimlerden sadece birkaçıdır.

Böylesine zengin bir ilmî birikime sahip olan Aksaray'ın öne çıkan şahsiyetlerini ele almak tarihî ve vicdânî bir sorumluluk olarak görülmelidir. İşte biz valiliğimiz öncülüğünde bu sorumluluğu yerine getirmek maksadına matuf olmak üzere Aksaray'ın öne çıkan tarihî ve tasavvufî şahsiyetleri ile ilğili bu çalışmayı hazırladık. Ancak böylesine kapsamlı bir birikimi ve oldukça fazla sayıda kıymetli şahsiyeti tek bir eserde dercetmek mümkün olamamıştır. Bu amaçla bu çalışma,

devamını ilerleyen süreçlerde yapacağımız benzer içerikli çalışmalar serisinin ilki olarak düşünülmüştür.

Şehrimizin sahip olduğu ilmî potansiyel yönüyle mütevazı, konuyla ilgili ilklerden olması yönüyle iddialı olan bu çalışmada Aksaray'ın tarihî ve tasavvufî yönüyle temayüz etmiş yirmi bir şahsiyeti ele alınmıştır. Bu bağlamda her bir şahsiyet konunun uzmanı bir akademisyen hocamız tarafından hazırlanmak ve her biri bir bölüm olarak değerlendirilmek suretiyle araştırmaya dayalı bu çalışma ortaya konulmuştur. Editöryal ve oldukça sınırlı birtakım düzeltmeler yapmak ve temel bazı başlıkların özellikle talep edilmesi bir yana bırakılırsa çalışmanın her bir bölümü ilgili bölümü çalışan müellifin tercihine bırakılmıştır. Bu yönüyle her bir bölümden ve bölüm içeriğinden ilgili müellif sorumludur. Çalışmaların kitap içerisinde yer alma sırası, ele alınan şahsiyetlerin vefat tarihleri dikkate alınmak suretiyle kronolojik olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte vefat tarihleri kesin olarak ortaya konamamış şahsiyetler yaşadıkları asır veya iletişim kurdukları diğer şahsiyetler veya ilgili şahsiyeti çalışan müellifin yorumuna dayalı ortaya koyduğu varsayımsal zaman aralığına göre yerleştirilmiştir.

Bu çalışmanın benzer çalışmalara ışık tutacağına, konuyla ilgisi olan araştırmacıların ve kıymetli okurlarımızın faydalanabileceği bir eser olacağına dair inancımız tamdır. Bu vesileyle çalışmaya öncülük eden ve olur veren Sayın Valimiz Hamza Aydoğdu'ya; çalışmanın her aşamasında sürecin içinde yer alan İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sayın Mustafa Doğan'a ve kurum çalışanlarına; kıymetli katkılarıyla her bir şahsiyeti hazırlayan değerli akademisyen hocalarımıza ve yayın sürecinde emek veren yayıncı ve çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Dr. Mahmut ULU

AKSARAY'DA MELÂMÎ BİR ŞEYH: PÎR ALİ AKSARAYÎ

Özden AYDIN[1]

GİRİŞ

Tarikatlar, kurucuları olan sufîlerin ve onların takipçileri olan müritlerinin faaliyetleri neticesinde toplumun bütün kesimlerini derinden etkilemeyi başarmışlardır. Bilhassa, Selçuklu ve Osmanlı dini ve entelektüel hayatında kendilerini önemli ölçüde hissettirmişlerdir.

Erken dönem Osmanlısının önde gelen şeyhlerinden biri olarak kabul edilen Hacı Bayramî Veli'nin (öl. 1429) vefatından hemen önce ve sonrasında tarikat içinde yaşanan hadiseler, Bayramîliğin iki ayrı kol halinde temsil edilmesine yol açmıştır. Kuruluşu bir menkıbeye dayandırılan Bayramî Melâmîliğinin kurucusu Bıçakçı Ömer tarafından reddedilen, taç, hırka gibi özel giysiler yerini daha çok sohbet usulünü ön planda tutan bir anlayışa bırakmıştır. Tekkesiz, kıyafetsiz, kimlikleri açığa çıkarıcı herhangi bir sembolün olmadığı böyle bir tasavvuf anlayışı, Sünni temeller üzerine tesis edilen Osmanlı uleması ve yöneticilerinin dikkatini çekerek, sıklıkla tenkide uğramasına neden olmuştur.

İşte bu çalışma, Bıçakçı Ömer'in halifesi Pîr Ali Aksarayî'nin hayatı, tasavvuf anlayışı ve kolektif bir hayatın egemen olduğu derviş-şeyh ilişkileri ekseninde yetiştirdiği müridleri hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Dünyalık şeyleri terk etmeye dayalı, kadim bir yaşam biçimi olan tasavvuf, Hz. Peygamber'in örnek yaşamı etrafında şekillenmiş ve ondan sonra şahsi pek çok gayretlerle tekâmülünü gerçekleştirmiştir. Zamanla ekolleşen bu tasavvuf anlayışı, tarikatlar vasıtasıyla yayılmıştır.

Tasavvufun kurumsallaşmasından sonra faaliyet gösteren tarikatlar, Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren, dini ve sosyal hayatın çok önemli bir parçası olmuştur. Hal böyleyken, Osmanlı tarihine ışık tutabilen çalışmalar içerisinde din ve dini zümreler eksenli çalışmalar nispeten azdır. Bu alan, üzerinde titizlikle durulması gereken ciddi araştırmaları da beraberinde getirir. Özellikle tasavvufî şahsiyetler

1 Dr. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tarih Bölümü doktora mezun.e-posta: ozdenaydin58@gmail.com

boyutunda ele alındığı zaman bazı yanlar ihmal edilip bazı yanlara fazlaca ağırlık verildiği olmuştur. Bütün bunlara karşın, Osmanlı dönemi tasavvuf ve sufî camia ile ilgili açıklığa kavuşturulmamış yığınla konu mevcuttur.

Anadolu, tasavvufî akımların geliştiği, sufîliğin yüzyıllar boyunca varlığını devam ettire geldiği bir bölgedir. Burada yaşayan halkın kentlisi, köylüsü ya da göçebesi ile tasavvufî düşünce ve davranışlar incelendiğinde, zaman ve mekânsal anlamda ne kadar uçsuz bucaksız bir görünüm arz ettiğini görürüz. Fakat görüş alanımızı biraz olsun daraltıp, kendilerine mutasavvıf diyeceğimiz güzide şahsiyetler üzerinde odaklandığımızda, binlerce örneği olan el yazmalarının bulunduğu kütüphaneler ile bu alanda özgün eserler veren araştırmacıların çalışmalarında, tasavvufi şahsiyetlerin yaşam öyküleri ve yaygın dini düşüncelerini aktaran engin bir manzara önümüze serilmektedir.

Anadolu sufîliğin seçkin temsilcilerinden biri olan Pîr Ali Aksarayî'nin yaşamı ve tasavvufî görüşünü vermeden evvel, bağlı olduğu tarikatı olan Bayramî-Melâmîliği hakkında bilgi vermek gerekir.

1. Melâmîliğin Tarihçesi

Arapça "levm" kökünden türetilen melâmet kelimesi; "kınama, ayıplama, karalama, kötüleme" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Hamdûn Kassâr'a (öl. 271/884) göre ise melâmet, selâmeti terk etmektir. Esas itibariyle melâmet, ayıplayanların ayıplamasından çekinmeden doğru yolda ilerlemektir. Hak yolunu tutmuş erlerin, kınanmayı hatta aşağılanmayı göze almaları gerekir. Melâmetî ise, melâmet neşvesine sahip, melâmet tavrını tercih eden, melâmet tarikini tutan kimsedir. Melâmîler, Ümenâ, Ahfîya ve Danaîn gibi isimlerle de anılırlar.[2] Pek çok sufînin hallerini yansıttıkları beyitlerinde Melâmî tavrın örneklerine rastlamak mümkündür.

İsmail Maşûkî, aşağıdaki mısralarında Melâmî tavrı özetlemiştir.

"Terk edip nâm u nişânı giy melâmet hırkasın
Bu melâmet hırkasında nice sultan gizlidir."[3]

Kul Nesimî ise, Melâmî tavrının en şevk halini üst perdeden dile getirenlerden biridir.

"Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime
Âr ü nâmus şişesini taca çaldım kime ne."

Tasavvufun kurumsal bir kimlik kazanmaya başladığı 9. asırdan itibaren esasında meşreb hüviyetinde ortaya çıkan melâmî tavır, bazı büyük tarikatları derinden etkilemeyi başarmıştır. 19. asır müellifleri içerisinde Harîrîzâde[4] ve akabinde Sâdık Vicdânî[5] tarafından kaleme alınan eserlerde, Melâmî tavır; Hamdûn

2 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016, s. 241-242.
3 M. Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri ve Melâmet Hırkası*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2012, s. 25-26.
4 Kemâleddîn Harîrîzâde, *Tibyânü Vesâili'-Hakâik fi Beyâni Selâsili'l-Tarâik*, I-III, Süleymaniye Ktp., nr. 430-432.
5 Sadık Vicdanî, *Tarikatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye) Melâmiyye Kadiriyye Halvetiyye Sofi ve Tasavvuf*, haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Kassâr'a nispet edilen Kassâriyye, Melâmîyye-Bayramiyye ve Melâmiyye-Nûriyye gibi bir sınıflandırmayla ilk, orta ve son dönem Melâmîliği şeklinde tasnif edilmiştir. Aynı şekilde Abdülbâkî Gölpınarlı *Melâmîlik ve Melâmîler* adlı eserinde bu sınıflandırmayı devam ettirmiştir.[6]

Horasan'da ortaya çıkan Melâmî tavır, 8. asırda Hamdûn Kassâr'la birlikte bir ekol haline gelmiştir. Nişabur'daki merkeze ek olarak Irak ve oradan da Anadolu'ya kadar yayılma imkânı bulmuştur. Horasan'daki abid ve zahidler, Irak sufîlerine karşı bu yolu benimsemişlerdir. Burada sufîler ile melâmîler arasında temel farklar vardır. Sufîlerin tarikat alâmetlerinden sayılan taç, sof ve hırka[7] gibi bazı kıyafetleri ön plana çıkarken, melâmî ehlinin belirgin bir kıyafetleri yoktur. Sufîler, zikir, devran, evrad gibi tarikat usul ve erkânın tatbik edip uygulamışlarken, melâmiler ise dünyevî ilişkilerden kendilerini soyutlamaya çalışmışlar, her türlü ibadeti gizli tutmuşlardır.[8]

2. Bayramî-Melâmîliğin Teşekkülü ve Yayılışı

Bayramîlik, Hacı Bayramî Veli (öl. 833/1430) tarafından Osmanlı erken dönem Anadolu'sunda kurulan ilk Türk tarikatıdır. Kurucu şeyhinin yaşadığı dönem ile vefatından sonra kol ve şubeleriyle Osmanlı tasavvuf hayatını derinden etkilemeyi başarmıştır.

Hacı Bayramî Veli, Ankara merkez olmak üzere Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde etkin bir nüfuza sahip olmuştur. Bayramî düşüncesi, Akşemseddin (öl. 863/1459)[9], Ömer Sikkînî (880/1475)[10], Yazıcızâde Mehmed (öl. 855/1451)[11], Yazıcızâde Ahmedî Bîcan (öl. 870/1466)[12] gibi Hacı Bayramî Veli'nin önde gelen halifeleri vasıtasıyla geniş bir coğrafyada yayılma imkânı bulmuştur.[13]

Hacı Bayramî Veli'nin, Osmanlı padişahlarından II. Murad ile başlangıçta mesafeli olan ilişkileri, halifeleri döneminde sağlanan yakınlık ile devam ettirilmiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethi sırasında Akşemseddin, fethin destekçileri arasında yer almıştır.[14]

Hacı Bayramî Veli'nin vefatından evvel Melâmî kaynaklarında anlatılan olaylar Bayramîliğin iki şubeye ayrılmasından bahseder. Bu kaynaklar içinde en eskisi

6 Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015, Reşat Öngören, *Osmanlı'da Tasavvuf Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 167-168, Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmet*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 13.

7 Taç, hırka gibi tarikat alametleri, tarikatları birbirinden ayıran emarelerdir. Melâmîlerin bütün bunlardan sıyrılan tercihleri ile özgürleşen tavırları bir çalışmaya konu edilmiştir. İlgili çalışma için bkz. M. Olgay Söyler, "Terk-i Tac Yok Oluş İle Özgürleşen Melâmîlerin Öyküsü", *Doğu-Batı Yayınları*, İstanbul 2022, s. 163-186.

8 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 242.

9 Orhan F. Köprülü-Mustafa İsmet Uzun, "Akşemseddin", C. 2, *TDVİA*, İstanbul 1989, s. 299-302.

10 Haşim Şahin, "Dede Ömer Sikkînî", C. 34, *TDVİA*, İstanbul 2007, s. 55-56.

11 Yazıcızade Mehmed hakkında detaylı bilgi için bkz. Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufî Çevreler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 126-136.

12 Âmil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan", C. 2, İstanbul 1989, s. 49-51; Şahin, *Dervişler ve Sufî Çevreler*, s. 136-144.

13 Hacı Bayramî Veli ve Bayramî tarikatı ile alakalı yapılan çalışmalardan bazıları için bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul 1329; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 434-444; Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul 1343, s. 114; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994; Nihat Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", C. 14, *TDVİA*, İstanbul 1996, s. 442-447.

14 Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 100; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Sufîliğine Bakışlar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 54; Şahin, *Dervişler ve Sufî Çevreler...*,s. 111.

olarak kabul edilen Abdurrahman el-Askerî'nin *Mir'atü'l-Işk*'ı[15] ve kısa bir süre sonra da Mahmud b. Süleyman Kefevî tarafından kaleme alınan *Ketâib*[16]'inde ve daha sonra da İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği yapmış olan Lâ'lîzade Abdülbâki Efendi (öl. 1159/1746)[17], Sarı Abdullah Efendi (öl. 1071/1660)[18] ve Müstekimzâde'nin (öl. 1202/1788)[19] eserlerinde Hacı Bayramî Veli'nin iki seçkin müridi olan Akşemseddin ve Ömer Sikkînî arasında gerçekleşen Hacı Bayramî Veli'nin vefatından kısa süre evvel istediği su üzerine anlatılan menakıb, Bayramîliğin Şemsiye ve Melâmiye olarak ayrıldığının ipucunu vermektedir.[20]

Hacı Bayramî Veli'nin halifesi olan Ak Şemseddin ile 1475 yılında Göynük'te vefat eden Ömer Sikkînî (Emir Sikkînî) önderliğinde Bayramîlik iki ayrı kola ayrılmıştır. Ak Şemseddin, Osmanlı yönetimi ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur.[21] Dede Ömer ise, Ahmet Yaşar Ocak'ın dediği gibi *"Tarikat Osmanlı devlet ve toplum düzeni karşısında eleştirici ve aktif bir konuma getirdi. Böylece BayramîMelamîleri ile Osmanlı merkezi yönetiminin ilişkileri yeni bir dönüm noktasına girdi"*.[22]

Hacı Bayramî Veli'nin vefatında sonra Göknük'e yerleşerek burada irşad faaliyetlerini devam ettiren Bayrami Melâmîliğinin kurucu Pîr'i Bıçakçı Ömer Dede'den[23] sonra halifesi Bünyamin Ayâşî makamına geçmiştir. Başına keçe sarıp, Acem seyyahlarını andıran kıyafetiyle halk içinde kendini sırlayan Bünyamin Ayâşî'nin irşad faaliyetini yürüttüğü yerle ilgili net bir bilgi olmasa da memleketi olan Ankara ve civarında olması mümkündür. Ayâşî'nin vefatı tarihi hakkında kaynaklar ittifak halinde değildir. Nitekim 1510, 1519 ve 1521 gibi tarihler verilmiştir. Kabri ise memleketi olan Ayaş'tadır.[24]

Bünyamin Ayâşî'nin vefatından sonra müridi Pîr Ali Aksarayî irşad makamına geçmiştir. Bünyamin Ayâşî'nin Pîr Ali'den başka Bolulu Süleyman Efendi, Aziz Ruşen Efendi ve Sivaslı Osman Efendi adlarında halifeleri de bulunmaktadır.[25]

Bayramî Melâmîliği, Pir Ali Aksarayî'nin Osmanlı kaynaklarında Oğlan Şeyh diyen şöhret bulan oğlu İsmail Maşukî'nin (Derviş Kemal) yaydığı fikirler halk arasında büyük yankı uyandırmış ve İsmail Maşukî, Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle *"gerçeğe aykırı fakat iddialarına uygun"* bir fetva alarak ve bu fetva gereği de zındıklıkla itham edilmiştir. Mahkemesi görülen İsmail Maşukî ve dervişleri Şeyhülislam İbn Kemal fetvasıyla idam edilmiştir (1539). Bu tarihten sonra Melâmîler, yine benzer olaylarla Osmanlı siyasi-dini hayatını meşgul

15 Abdurrahman el-Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, haz. Erünsal, İsmail E. Erünsal, XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'ninMir'âtü'l-Işk'ı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, XC, 253.
16 Mahmud b. Süleyman Kefevî, *Ketâib-i A'lâmi'l-Ahyârmin Fukahâ-i Mezhebi'n-Nu'mân el-Muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttab, nr. 630.
17 Lâ'lîzâde, Abdülbâki, *Aşka ve Âşıklara Dair/Melami Büyükleri-Sergüzeşt*, Furkan Yay., İstanbul 2001.
18 Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l- Fuâdfi'l-Mebdeîve'l-Meâd*, İstanbul 1288, s. 247-249.
19 Müstekimzâde*, Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye*, İstanbul Üniversitesi Ktp., İbnülemin, nr. 3357.
20 Anlatılan menakıbın detayları için bkz. Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler...*, s. 111-112.
21 Rüya Kılıç, "Bir Tarikatın Gizli Direnişi: Bayramî Melâmîleri veya Hamzavîler", *Tasavvuf Akademi*, S. X, Ankara 2003, s. 252.
22 A. Yaşar Ocak, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Din, 14.-17. Yüzyıllar", *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Osmanlı Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitab Yayınevi, İstanbul 2011, s. 128-29.
23 Ömer Sıkkînî, *Mir'âtü'l-Işk'*ta Sultan Âmir Dede, halk arasında Bıçakçı Emir Dede ve *Ketâib*'de ise Emir Sıkkîni adlarıyla geçmektedir. Bilgi için bkz. Şahin*, Dervişler ve Sufi...*, s. 112.
24 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, vr.81a; Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 245; Kamil Şahin, "BünyâminAyâşî", C. 6,*TDVİA*, İstanbul 1992, s.491.
25 Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye*, vr. 10a; Şahin, "BünyâminAyâşî", s. 491.

etmişlerdir. Bu kez başrolde Bosna'da yaşayan Hamza Balî[26] vardır. Osmanlı otoritesini karşısına alan Melâmîlik, böylelikle Hamzavîlik adıyla Anadolu dışında, bilhassa da Rumeli'de faaliyet alanı bulmuştur. Hamza Balî ve müridleri 1561 yılında çıkarıldıkları mahkeme sonunda Şeyhülislam Ebussuud fetvasıyla idam edilmişlerdir[27].

Melâmîlik hareketi, bu peş peşe gelen idamlar sonrasında müntesiplerini gizlenmeye mecbur bırakmıştır. Bilhassa İdris-i Muhtefî[28] adıyla tanınan Şeyh Ali Rumî zamanından 1663 yılına kadar gizlice yapılan sohbetler, ihtiyar Sütçü Beşir Ağa'nın[29] kutupluk[30] makamıyla görüşlerini devam ettirmesine kadar sürmüştür. 19. asra gelindiğinde Melâmîlik, Yugoslavya'da Seyyid Nuru'l-Arabî'ye kadar devam etmiştir.

3. Pîr Ali Aksarayî

Kaynaklar Pîr Ali Aksarayî'nin vefat tarihi ve şekli hakkında ittifak halinde değildir. Atâî ve Müstekimzâde gibi Bayramî-Melamîliğine mensup bazı müellifler Pîr Ali Aksarayî ve oğlu İsmail Maşukî'nin vefat tarihini 1528 olarak vermişlerdir. Benzer şekilde Abdülbaki Gölpınarlı da *Melâmîlik ve Melâmîler* adlı eserinde vefat tarihini 1528 olarak kayıt altına alır. Gölpınarlı, Pîr Ali'nin kitabesini okuduktan sonra vefat tarihini 1539 olarak düzeltmiştir.[31]

Pîr Ali Aksarayî hakkında en net bilgi veren müridlerinden Abdurahman el-Askerî'dir. Dolayısıyla vefat tarihi ile ilgili en doğru bilgiyi de o vermiştir. Buna göre Pîr Ali Aksarayî, Kayseri'deki halifesi Dedemzâde Hacı Hayreddin'in hanesinde 1539 yılında vefat etmiştir. Cenazesi ise vasiyeti üzerine Kayseri'den Aksaray'a götürülerek türbesinin bulunduğu yere defnedilmiştir.[32]

Verilen bu bilgiden hareketle de Pîr Ali Aksarayî'nin1477 yılında Aksaray'da doğduğunu da söyleyebiliriz. Aksaray'daki türbesinde bulunan kitabesinde asıl adının Bahaeddin Ali olduğu belirtilse de[33] Melâmîler için bilinen en erken kaynak hüviyetinde olan *Mir'âtü'l-Işk*'ta, Alâeddin Ali olarak tanıtılmıştır.[34]

3.1. Şeyhliği

Pîr Ali Aksarayî'nin şeyhi Bünyamin Ayâşî'ye intisabı hakkında bilgi sahibi olamasak da onun tasavvufî görüşünde şeriat çizgisinden ayrılmadığı görülmüştür. Nitekim tasavvuf ehlinin; *"Şeriat dışına çıkanlar bizden değildir"* sözlerine

26 Nihat Azamat, "Hamza Bâlî", C. 15, *TDVİA*, İstanbul 1997, s. 503-505.
27 A. Yaşar Ocak, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Resmi Düşüncesine Karşı Bir Tepki Hareketi: Oğlan Şeyh İsmail-i Maşuki", *Osmanlı Araştırmaları*, X, 1990, s. 49-58; A.Yaşar Ocak, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Din, 14.-17. Yüzyıllar", Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Osmanlı Dönemi Makaleler-Araştırmalar, Kitab Yayınevi, İstanbul 2011, s. 128-131.
28 Hakkında detaylı bilgi için bkz. Nihat Azamat, "İdrîs-i Muhtefî", C. 21, *TDVİA*, İstanbul 2000, s. 489-491.
29 Yeniçeri Ocağı'na bağlı Bostancı Ocağı mensubu olan Beşir Ağa, Arnavutluk'a bağlı Gonca kazasında doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. Seksen yaşlarında şehit edilmiş ve bedeni denize atılmıştır. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, C. 2, s. 321.
30 Kutupluk velilik hiyerarşisinde yer alan bir makamdır. Özellikle ilahi ve uhrevi sıfatlarla donatılmış, üstün bir insan imajını çizmesi açısından tasavvufta önemli bir yerde tutulmuştur. Kutupluk ve diğer tasavvufi makamlar için bkz. Annemarie Schimmel, İslâmın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012, s. 215-216.
31 Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 45. Ahmet Yaşar Ocak'ta bu görüşü paylaşmıştır. Bilgi için bkz. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: XV-XVII. Yüzyıllar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 271-272.
32 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 200.
33 Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 45.
34 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 200.

karşılık Aksarayî; *"Şeriat çizgisine çıkan, iki gözden biri bile olsa, onu oymaktan çekinmem"* [35] diyerek bu konuda taviz vermeyeceğini açıkça dile getirmiştir.

Pîr Ali Aksarayî, kaynaklarda Melâmîliğin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen İbrahim b. Edhem'i kasdederek; *"Benim devrimde yaşamış olsaydı hükümdarlığı terk etmesine izin vermezdim, sadık bir müridin dünya saltanatını terketmesi gerekmez"* diyerek aslında pek çok melâmî şeyhinden farklı düşündüğünü dile getirmiştir. Ayrıca *"Cennetin dört ırmağı benim hanemde mevcuttur"* dediği rivayet edilmiştir. Bütün bu görüşleri sonrasında mehdilik iddiasıyla Kanuni Sultan Süleyman'a şikâyet edilmiş, bu şikâyeti dikkate alınmıştır. Konuyu araştırmak için gönderilen heyet bir sonuç alamamıştır. Kanuni Sultan Süleyman bu konuyla şahsen ilgilenmiş ve Aksaray'a tebdili kıyafet gelmiştir. Padişah, Pîr Ali Akasarayî ile yaptığı gizli sohbet esnasında kendisinde zuhur eden olağan üstü haller sonunda; *"Sizi bize yanlış anlatmışlar. Hamdolsun sohbetinizle şereflendik"* diyerek O'na hürmet etmiş, büyük bir veli olduğuna kanaat getirmiştir ve hayır duasını almıştır. Pir Ali Aksarayî, Kanuni Sultan Süleyman'a nasihatte bulunmayı da ihmal etmemiştir. Bilhassa adaletle iş görmesi gerektiğini, aksi halde çok perişanlık çekeceğini, adaletsiz geçirilen ömrün boş olduğunu ve tek yolun bu olduğunun üzerinde önemle durmuştur. Ayrıca Peygamber yolunu tutması gerektiğini, bu yolun gün gibi aydınlık olduğunu ve her iki âlemde de mahcup olmayacağını söylemiştir. Sohbet sonunda Aksarayî'yi İstanbul'a davet etmiştir.[36]

Sarı Abdullah Efendi, Kanunî Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi dönüşünde Aksarayı'a gelip, Pîr Ali Aksarayî'yi ziyaret ettiğini, kendisine pek çok mülk ve mezrayı vakf etmeyi teklif ettiği zaman Pîr Ali'nin bu teklifleri reddettiğini yazar. Bunun üzerine padişah Pîr Ali Aksarayî'nin oğlu İsmail'i İstanbul'a götürmek için izin isteyince, Pîr Ali; *"Oğlumun ismi İsmâil'dir, hak yoluna kurban olmaktan dönmez"* dedikten sonra izin verdiğini ve sonrasında İstanbul'a gönderdiğini söylemiştir. Sarı Abdullah Efendi ayrıca bu olaydan altı ay kadar sonra Pîr Ali Aksarayî'nin vefat ettiğini yazar.[37]

3.2. Halifeleri ve Tarikat Usulü

Halifelik, bir yola intisab eden dervişlerin, oldukça zorlu bir manevi gelişimin sürecisonrasında kendilerini bekleyen iki makamdan biridir. Seyr ü sülûkunu tamamlayan bir derviş icazetname ya da hilafetname alarak başka bölgelerde de tarikatı yaymak ve kendi mürid taifesini oluşturmak imkânı elde eder.[38] Halifeler genellikle kendi memleketlerine gönderilirler. Çünkü bu sayede, manevi ortam daha rahat oluşturulur.

Pîr Ali Aksarayî, dervişleri ile sohbetlerinde sıklıkla edepten bahsetmiştir. Zira ona göre dervişliğin temeli edeptir. Edebe ise hoş kabul edilmeyen fiilleri yapmayarak, nefsin kötülüklerinden uzak durarak ve geçici olan bu dünyaya itibar

35 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 200-201; Öngören, *Osmanlı'da Tasavvuf*, s. 170.
36 Şahin, "Pîr Ali Aksarâyî", s. 273.
37 "İsmâil Ma'şûkî", *TDVİA*, C. 23, İstanbul 2001, s. 112.
38 Resul Ay, *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13.-15. Yüzyıllar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 115-116.

etmeyerek ulaşılabilir. Kişi, benlik hissi, kibir ve kin gibi kötü hasletlerin yerini hiçlik, tevazu gibi duyguların almasıyla derviş olabilir.[39]

Pîr Ali Aksarayî, melâmet yolunun bir gereği olarak müntesiplerine taç ve hırka giydirmez, hepsinin birer sanatla ilgilenmelerini ve böylelikle de halkın içine karışmalarını istermiş. Eğer bir sanata kabiliyet göstermezlerse ziraatla meşgul olmalarını gerektiği konusunda onları teşvik edermiş. Bilhassa kendisi de çiftçilikle uğraşarak dervişlerine örnek olurmuş.[40]

Pek çok meşayih gibi Pîr Ali Aksarî de yol evladını, öz evladından daha üstün tuttuğunu, oğlu Oğlan Şeyh İsmail Maşûki (Derviş Kemal) ile müridleri arasında geçen bir kavga sonrası sarf ettiği *"Benim gerçek evlatlarım müritlerimdir"* sözüyle ifade etmiştir.[41]

Mirâtü'l-Işk dışındaki bütün Melâmî kaynaklarında Aksarayî'den sonra "kutubluk" makamının oğlu Oğlan Şeyh'e geçtiği yazılıdır. Oysa Abdurrahman el-Askerî, Oğlan Şeyh'in babasından herhangi bir icazet almadan şeyhliğini ilan ettiğini, şeyhlikte esas salahiyetin Pir Ali Aksarayî'den sonra Şeyh Ahmed Edirnevî'ye geçtiğini nakletmiştir. Bir bakıma *Mirâtü'l-Işk*'ta, Pîr Ali Aksarayî, Aksaray'da bulunduğu sırada oğlu İsmail Maşukî Kayseri'de ilim tahsil etmektedir. Aksarayî, İstanbul'a tarikatı yaymak için 1532-33 yılında önce halifesi Baba Hasan'ı, ardında da Nebî Sûfî'yi ve son olarak da Dedemzâde Hayreddin'i göndermiştir. Bir müddet sonra aralarında çıkan ihtilaf neticesinde Aksaray'a gelen halifeleri, Pîr Ali Aksarayî'den oğlu İsmail Maşukî'nin kendileriyle birlikte İstanbul'a göndermelerini isterler. Bunun üzerine Pîr Ali*; "Tarikimizde babadan oğula icâzet verme âdeti yoktur"* diyerek ve oğlunun yaşının çok küçük olduğunu da sözlerine ilave ederek izin vermediği söylenir. Fakat halifeleri ısrarcı davranmışlardır. Sonuçta Pîr Ali halifelerinin öncelikle Kayseri'ye giderek Mehmed Abdal'dan izin almaları gerektiğini, şayet o izin verirse İstanbul'a İsmail'i götürebileceklerini söyler. Mehmed Abdal tarafından bu durum hoş görülmese de halifelerin yoğun ısrarları üzerine İsmail Maşukî'yi götürmelerine izin çıkar.[42]

Pîr Ali Aksarayî, oğlu İstanbul'a gönderirken bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Öncelikle ilim tahsil etmesini istemiştir. İkinci isteği de Pîr Ahmed Edirnevî'nin de aralarında olduğu dört halifesinin sözlerinden dışarı çıkmamasıdır. Fakat *Mirâtü'l-Işk*'ta anlatıldığı kadarıyla İsmail Maşukî İstanbul'da irşad faaliyetlerine başlaması üzerine halifeler arasında ihtilaf çıkmıştır. Pîr Ahmed Edirnevî ise bütün bu olanlardan sonra Edirne'ye giderek irşad faaliyetlerine burada devam etmiştir. Hatta bir ara İsmail Maşûkî, Pîr Ahmed'in dervişlerini kendi yanına çekmek için uğraşmışsa da başarılı olamamıştır. Bu gelişmeler üzerine Pîr Ali Aksarayî oğlunu Aksaray'a çağırır. Yaklaşık yedi sekiz ay sonunda babasının ısrarına icabet eden İsmail Maşukî Aksaray'a gelir. Bu kez de dervişlerinin ısrarlı

39 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 78, 88.
40 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 196; Öngören, *Osmanlı'da Tasavvuf*, s. 171;Şahin, "Pîr Ali Aksarâyî", s. 274.
41 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 200-201; Öngören, *Osmanlı'da Tasavvuf*, s. 170.
42 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 200-201; "İsmâil Ma'şûkî", s. 112.

talepleri üzerine İstanbul'a gitmek istediğini babasına söylediğinde Pîr Ali: "*Pîr Ahmed gelsin, verelim, alsın gitsin, bunda bizim yanımıza sığmaz"* diye söyleyerek PîrAhmed'e haber göndermiştir. Pîr Ahmed, Abdurrahman el-Askerî ile Aksaray'a gelip İsmail Maşukî'yi de yanına alarak İstanbul'a yola çıktığında, aralarında yine anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. İsmail Maşukî, Eskişehir'e yaklaştıklarında onlardan ayrılarak İstanbul'a gitmiştir. Abdurrahman el-Askerî bütün bu hadiseler olduğunda Kanuni Sultan Süleyman'ın Korfu seferine çıktığını kaydeder. Seferin 17 Mayıs 1537 yılında başladığı düşünüldüğünde, İsmail Maşukî'nin aynı yılın başlarında İstanbul'a gitmiş olması muhtemeldir. Askerî, Pîr Ali Aksarayî'nin oğlu İsmail Maşukî'ye bu gidişinde de nasihatlerde bulunduğunu bilhassa, İstanbul'da veziriazamdan icazet almadan irşad faaliyetlerine girişmemesini ve ilim tahsiline devam etmesi gerektiğini söylediğini kaydeder.[43] İşte İsmail Maşukî'nin İstanbul'a bu ikinci gidişinden sonra yaşanan olaylar idam ile neticelenmiştir.

Pîr Ali Aksarayî'nin halifesi PîrAhmed Edirnevî'nin hayatı hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. *Mir'âtü'l-Işk*'ta vefatının 1592 yılında olduğu ve kabrinin ise İstanbul Eyüp'te olduğu yazılıdır.[44]

Oğlan Şeyh'in idam edilmesinden sonra İstanbul'daki ilk Melâmî tekkesi olan Helvâî Tekkesi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir. Tekkenin ilk şeyhi ise Pîr Ali Aksarayî'nin halifelerinden ve aynı zamanda damadı olan Şeyh Yakub Helvaî'dir. Halk arasında helvacılık yapmasına nispetle, "Helvacı Dede, Helvacı Baba" diye şöhret bulmuştur.Şeyh YakubHelvaî'nin1510 yılında Silifke'de doğduğu rivayet edilir. 1588 yılında da İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri tekkesindedir.[45] Tekke şeyhine nispetle *Helva*î Tekkesi[46] olarak anılmaktadır.

Kutubluk makamının Pîr Ali Aksarayî'den sonra oğlu, Oğlan Şeyh'e intikal ettiğini savunan Melâmî kaynaklarında, Oğlan Şeyh'in idamından sonra tarikat silsilesinin Ahmed Sârbân (öl. 952/1545) ile devam ettiği kaydedilmiştir.[47] Ahmed Sârbân Hayrabolu'da doğmuştur. Nev'îzâde Atâî'nin, *Zeyl-i Şekâik'ik*'inde verilen bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla, Ahmed Sârbân, Kanunî Sultan Süleyman'ın 1533-1534 yılındaki Irakeyn Seferi'nde sarbân yani deveci olarak ordu hizmetinde bulunmuştur. Padişah'ın Karaman'da bulunduğu ve Pîr Ali Aksarayî ile görüştüğü sırada şeyhe intisap etmiştir. Hatta Pîr Ali Aksarayî onda gördüğü yetenek üzerine iltifat ettiği, sefer sonrasında ordudan ayrılarak memleketine Hayrabolu'ya gidip irşad faaliyetlerine devam ettiği kaydedilmiştir. Atâî, Ahmed Sarbân'ın, Ahmedî

43 Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, s. 201-203; "İsmâil Ma'şûkî", s. 113.

44 Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 249;Öngören, *Osmanlı'da Tasavvuf*, s. 171; Şahin, "Pîr Ali Aksarâyî", 274. Müstekimzâde, *Risâle-i Melâmiyye* adlı eserinde Şeyh Ahmed Edirnevî'nin müridlerinden Mehmed Hüseynî'ye yazdığı mektubunda tasavvufi düşüncelerini açıkça dile getirdiği görülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Müstekimzâde, *Risâle-i Melâmiyye*, vr. 13b, 14a-b.

45 Hulvî, Lemezât, s. 600-601; Müstekimzâde, *Risâle-i Melâmiyye*, vr. 12a.

46 Helvâî Tekkesi, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Eminönün Süleymaniye bölgesinde, Kalenderhâne Mahallesi, Bozdoğan Kemeri Caddesi üzerinde 51 numara,664 ada, 7-8 parselde yer almaktadır. Tekke 17. asra kadar Bayramî-Melâmî şeyhleri tarafından kullanılmıştır. Daha sonra sırayla Celvetî, Cerrâhî, Rifâî, Nakşî ve Bayramî tarikatına geçmiştir. Bilgi için bkz. Fatih Köse, İstanbul Halveti Tekkeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul2012, s. 308; Tarihçi Olgay Söyler tarafından 2017 yılında çekilen Helvâî Tekkesi'ne ait fotoğrafı **Ekler** kısmında görebilirsiniz. Söyler ile yaptığımız görüşmede, tekkenin 2021 yılındaki gidişinde yıkıldığını ifade etmiştir. Bugün tekkeden geriye bir şey kalmamıştır.

47 Lâ'lîzâde, Abdülbâki, *Sergüzeşt*, Furkan Yay., İstanbul 2001, s. 30; Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 252; Nihat Azamat, "Sârbân Ahmed", C. 36, *TDVİA*, İstanbul 2005, s. 132.Ayrıca bkz. Mustafa Özdamar, *Ahmed Sarban*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 2006.

ve Kaygusuz mahlaslarıyla yazdığı çok sayıda şiiri bulunduğu nakleder.[48] Ahmedî ile aynı dönemde derviş olan Abdurrahman el-Askerî'nin eserinde ondan hiç bahsetmemiş olması oldukça dikkat çekicidir. Ahmed Sârbân'ın Hayrabolu'daki kabri üzerine sonradan türbe inşa edilmiştir.

Pîr Ali Aksarayî'nin *Mir'âtü'l-Işk*'ta isimleri geçen halifeleri arasında; 1532-33 yılında İstanbul'a tarikatı yaymak için gönderdiği Nebî Sufî, Baba Hasan, Şeyh Ahmed, Kayseri'ye gönderdiği Ahî Baba, Dedemzâde Hacı Hayreddin, Mehmed Abdal, Nalınca Mehmed Dede gösterilmiştir.

3.3. Türbesi ve Bugünkü Durumu

Pîr Ali Aksarayî'nin türbesi, Aksaray merkezde, Taşpazar Mahallesi'nde, Taşpazar Caddesi ile Pir Ali Sultan caddesinin kesiştiği yerde bulunmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı, türbenin Ömer ve Kadir isminde iki hayırsever tarafından yaptırıldığını söylemektedir.

Duvarları ve kubbesi taştan yapılan türbe içinde yedi adet sanduka vardır. Bunlar içinde kavuklu olan kabir Derviş Çelebi'ye aittir. Ortada bulunan büyük sanduka Pîr Ali Aksarayî'ye, öteki oğluna, diğeri de hanımına ait olduğu rivayet edilmektedir. Türbe dışında bulunan dört adet mezarın ise sahipleri belli değildir.

Kare bir planla inşa edilen türbeye, kuzey tarafından basık kemerli sade bir kapı ile girilmektedir. Türbenin Arapça kitabesinde ise; *"Biliniz ki Allah'ın velî kulları için korku yoktur. Onlar mahzun olmazlar. Benim velîlerim benim kubbelerim altındadır. Onları benden başkası bilmez. Es- sâid eş-şehidPîr Alâeddin Alimerhûm 945, fenâ dârından bekâ dârına göçtü"* yazılıdır.[49]

SONUÇ

Bayramî Melâmîliği, Ömer Sikkînî ile birlikte tarikatlar ekseninde farklılaşan yönleri, özgün bir yaklaşım sergilemesi noktasında Osmanlı padişah ve yöneticilerinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bilhassa görünüm, yaşam tarzı, zihin yapısı, örgütlenme ve toplumsal ilişkiler noktasında ayırıcı bir kimlik oluşturmuşlardır. Bütün bunlar tarikatın eleştirilmesine, ötekileştirilmesine, başka bir mecrada anılmasına hatta takibata uğramasına ortam hazırlamıştır.

Tasavvufta hiyerarşik yapılanmanın mistik bir görüntüsü olan kutubluk makamını etkin bir şekilde kullanan Ömer Sikkînî ve halifeleri kendi zamanlarında yaygın ve kuvvetli bir nüfuzu sahip olmuşlardır.

Pîr Ali Aksarayî, aynı marjinal fikirlere ve farklı bir manevi görüntüye sahip bir şeyh olarak öncelikle Aksaray gibi küçük bir belde ve havalisinde tanınacaktır. Bu farklı görünüş, yaşam tarzı ve fikirleri bir zaman sonra eleştirilmiş hatta padişaha dahi şikâyet edilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman sefer sonrasında ziyaretine gidişi ile açıklığa kavuşan hadiselerin daha sonrasında olumlu bir havada devam ettiği görülmüştür. Nitekim padişah onu İstanbul'a davet etmiştir.

48 Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi Tekmileti'ş-ŞekâikZeyl-i Şekâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, C. II, İstanbul 1989; s. 65-70; Azamat, "Sârbân Ahmed", s. 133.

49 İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi, C. 2 İstanbul 1974.

Şunu da eklemek gerekir ki, padişah tarikat şeyhi ilişkilerini çift taraflı değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda padişahlar kendi manevi duygularını geliştirmek ve dünyevî ihtiyaçlarını gidermek için şeyhleri sohbetlerine katılmışlar onların nasihatlerine kulak kabartmışlardır. Pîr Ali Aksarayî'nin Kanunî Sultan Süleyman'a nasihatlerine bu açıdan bakmak gerekir. Sonrasında yaşanan gelişmeler Bayramî Melamîliğinin daha geniş bir sahada yayılma imkânı bulduğunu bize kanıtlar. Bilhassa Aksaray dışında Orta Anadolu, İstanbul, Edirne, Bursa gibi şehirlerde yaygınlaşmıştır.

Bu dönem için dikkat çekici bir diğer husus da önde gelen dört halifesini İstanbul'a göndermesidir. Bu sayede Melâmîlik İstanbul'da temsil edilmeye başlamıştır. Yine Pîr Ali Aksarayî'nin halifesi Yakub Baba adına Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Helvâî Tekkesi, Melâmîlerin ilk tekkesi olması açısından oldukça önemlidir.

Pek çok tarikatta veraset yoluyla şeyhlik babadan oğula geçmesine rağmen *Mir'âtü'l-Işk*'ta verilen bilgiler doğrultusunda Pîr Ali Aksarayî, oğlu İsmail Maşukî'nin kendisinden sonra şeyh olmasını istemediği yazılıdır. Bu çok dikkat çekici bir bilgidir. Her ne kadar şeyh olması istenmese de İsmail Maşukî'nin, Osmanlı Sünni İslâm düşüncesine zıt görünen fikirlerini en üst perdeden dile getirmeye başlaması, Osmanlı ulema ve idari mekanizmalarını harekete geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Maşukî ve müridlerinin idamı ile de bu aykırı sesler bir süreliğine kesilmiştir. Fakat bütün bu trajik hadiseler, Bayramî Melamîliği İsmail Maşukî ile birlikte Rumeli'de hissedilir ölçüde yayılmasına mani olamamıştır.

KAYNAKÇA

A. Yayınlanmış Ana Kaynaklar

Abdurrahman el-Askerî, *Mir'âtü'l-Işk*, haz. Erünsal, İsmail E. Erünsal, XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'ninMir'âtü'l-Işk'ı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, XC, 253.

Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik fi Tekmileti'ş-Şekâik, Zeyl-i Şekâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, C. II, İstanbul 1989.

Aynî, Mehmet Ali, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul 1343, s. 114-135.

Bursalı Mehmed Tahir, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul 1329.

Harîrîzâde, Kemâleddîn, *Tibyânü Vesâilî'-Hakâik fî BeyâniSelâsili't-Tarâik*, I-III, Süleymaniye Ktp.,nr. 430-432.

Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, haz. Selami Şimşek, Buhara Yayınları, İstanbul 2005.

Lâ'lîzâde, Abdülbâki, *Aşka ve Âşıklara Dair/Melami Büyükleri-Sergüzeşt*, Furkan Yay., İstanbul 2001.

Mahmud b. Süleyman Kefevî, *Ketâib-i A'lâmi'l-AhyârminFukahâ-i Mezhebi'n-Nu'mân el-Muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttab, nr. 630.

Müstekimzâde, Süleyman Sâdeddin, *Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye*, İstanbul Üniversitesi Ktp., İbnülemin, nr. 3357.

Osmanzâde, H. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yıEbrâr-ı Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, C. II, Kitabevi Yay., İstanbul 2006

Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l- Fuâdfi'l-Mebdeîve'l-Meâd*, İstanbul 1288, s. 247-249.

Ulvî, M. Cemaleddin, *Lemezât-ı Hulvîyye Ez-Lemezât-ı Ulviyye, (Halvetî Büyüklerinin Tatlı Sohbetleri)*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

Vicdânî, Sadık, *Tarikatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye) Melâmiyye Kadiriyye Halvetiyye Sofi ve Tasavvuf*, haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

B. Araştırma-İnceleme Eserleri

Alşan, M. Hakan, *Anadolu Erenleri ve Melâmet Hırkası*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2012.

Ay, Resul, *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

Bolat, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmet*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Veli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969.

_____,*Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.

İnalcık, Halil, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Kara, Mustafa, "Melâmetiyye", İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası: Prof. Dr. S*abri F. Ülgener'e Armağan*, S. 43, İstanbul 1987.

Karamustafa, Ahmet T., "Yesevîlik, Melametîlik, Kalenderîlik, Vefa'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufîler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014, s. 84-88.

Kılıç, Rüya, "Bir tarikatın Gizli Direnişi: Bayramî Melâmîleri veya Hamzavîler", *Tasavvuf Akademi*, S. 10, Ankara 2003, s. 251-272.

Konyalı, İbrahim Hakkı, Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi, C. 2 İstanbul 1974.

Köse, Fatih, İstanbul Halveti Tekkeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul2012.

Ocak, A. Yaşar, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Resmi Düşüncesine Karşı Bir Tepki

Hareketi: Oğlan Şeyh İsmail-i Maşuki", *Osmanlı Araştırmaları*, X, 1990, s. 49-58.

_____, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Din, 14.-17. Yüzyıllar", *Yeniçağlar Anadolu'sunda* İslam'ın Ayak İzleri Osmanlılar Dönemi Makaleler-Araştırmalar, Kitab Yayınevi, İstanbul 2012, s. 84-146.

_____, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: XV-XVII. Yüzyıllar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Öngören, Reşat, *Osmanlı'da Tasavvuf Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

Özdamar, Mustafa, *Ahmed Sarban*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 2006.

Sayar, Ahmet Güner, "Melâmîlik ve Osmanlı Ekonomisi Üzerine Etkileri", *Tarih ve Toplum*, S. 51, Mart 1988, s. 147-149.

Schimmel, Annemarie, İslâmın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012.

Söyler, M. Olgay, "Terk-i Tac Yok Oluş İle Özgürleşen Melâmîlerin Öyküsü", *Doğu-Batı Yayınları*, İstanbul 2022, s. 163-186.

Şahin, Haşim, *Dervişler ve Sufi Çevreler: Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler*, Kitab Yayınevi, İstanbul 2017.

Şopolya, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2013.

Tek, Abdurrezzak, *Melâmet Risâleleri: BayrâmîMelâmîliği'neDâir*, Emin Yayınları, Bursa 2007.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016.

C. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Azamat, Nihat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", C. 14, *TDVİA*, İstanbul 1996, s. 442-447.

_____, "Hamza Bâlî", C. 15, *TDVİA*, İstanbul 1997, s. 503-505.

_____, "İdrîs-i Muhtefî", C. 21, *TDVİA*, İstanbul 2000, s. 489-491.

_____, "Sârbân Ahmed", C. 36, *TDVİA*, İstanbul 2005, s. 132-133.

Bayramoğlu, Fuat-Nihat Azamat, "Bayramiyye", C. 5, *TDVİA*, İstanbul 1992, s. 269-273.

Çelebioğlu, Âmil, "Ahmed Bîcan", C. 2, *TDVİA*, İstanbul 1989, s. 49-51.

Işın, Ekrem, "Melâmîlik", C. V, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, s. 380-381.

_____, "Helvâî Tekkesi", C. IV, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, s. 49-51.

"İsmâilMa'şûkî", C. 23, *TDVİA*, İstanbul 2001, s. 112-114.

Köprülü, Orhan F. -Mustafa İsmet Uzun, "Akşemseddin", C. 2, *TDVİA*, İstanbul 1989, s. 299-302.

"Melâmiyye" (Birinci ve İkinci devre Melâmîleri), C. 29, *TDVİA*, İstanbul 2004, s. 29-35.

Şahin, Haşim, "Pîr Ali Aksarâyî", C. 34, *TDVİA*, İstanbul 2007, s. 273-274.

_____, "Dede Ömer Sikkînî", C. 34, *TDVİA*, İstanbul 2007, s. 55-56.

Şahin, Kamil, "Bünyâmin Ayâşî", , C. 6, *TDVİA*, İstanbul 1992, s491.

EKLER

Pîr Ali Aksarâyî Türbesi-2017/2018
Fotoğraflar Tarihçi M. OlgaySöyler'e aittir.

PİR ALİ SULTAN
TÜRBESİ
NE KAHRI DEST-İ ADADAN NE LUTFU AŞINADAN BİL
UMURUN HAK'KA TEFVİZ ET CENAB-I KİBRİYADAN BİL
NE KAHRI DÜŞMAN ELİNDEN NE LUTFU TANIDIKTAN BİL
İŞLERİNİ HAK'KA HAVALE ET ONLARI ALLAH'TAN BİL

İstanbul Helvâî Tekkesi-2017 (Tekke ve haziresi yıkılmış durumda)